

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства освіти і науки України 24
квітня 2024 року № 578

Рішення
разової спеціалізованої вченої ради
про присудження ступеня доктора філософії

Здобувач ступеня доктора філософії Юрій СКРИПНИЧЕНКО,
(власне ім'я, прізвище здобувача)

1968 року народження, громадянин України
(назва держави, громадянином якої є здобувач (ка))

освіта вища: закінчив у 2005 році Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

(найменування закладу вищої освіти)

за спеціальністю (спеціальностями) «Педагогіка і методика середньої освіти.
Історія»

(за дипломом)

Працює викладачем в Харківському радіотехнічному фаховому коледжі, Міністерство
освіти і науки України, Харків, Харківський район, Харківської області

(посада) (місце основної роботи, підпорядкування, місто)

виконав акредитовану освітньо-наукову програму Історія та археологія.

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом Харківського національного

(повне найменування закладу вищої освіти)

університету ім. В.Н. Каразіна, Міністерства освіти і науки України, Харків від « 30 »
червня 2026 року № 0114 – 1/291 Про введення в дію рішень Вченої ради Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна

(наукової установи), підпорядкування (у родовому відмінку), місто)

у складі:

Голови разової спеціалізованої ради - Юрія ВОЛОСНИКА, доктора історичних наук, професора
кафедри модерної доби та новітнього часу, в.о. завідувача
кафедри модерної доби та новітнього часу історичного
факультету Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

(власне ім'я, прізвище, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи)

Рецензента - Антон МЕЛЯКОВА, кандидата історичних наук, доцента
кафедри права національної безпеки та європейської інтеграції
ННІ «Інститут державного управління» Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна

(власне ім'я, прізвище, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи)

Офіційних опонентів - Ігоря Дворкіна, кандидата історичних наук, доцента кафедри
українознавства, культурології та історії науки Національного
технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

(власне ім'я, прізвище, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи)

Віти ДМИТРЕНКО, кандидата історичних наук, доцента
кафедри культурології, філософії та музеєзнавства
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленко
(власне ім'я, прізвище, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи)

Оксани САЛАТИ, доктора історичних наук, професора кафедри
історичної та громадянської освіти, завідувач кафедри
історичної та громадянської освіти Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка
(власне ім'я, прізвище, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи)

на засіданні 02 вересня 2026 року прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки

(галузь знань)

Юрію СКРИПНИЧЕНКУ

(власне ім'я, прізвище здобувача (ки) у давальному відмінку)

на підставі публічного захисту дисертації «Експлуатація нацистським режимом трудових ресурсів Харківщини в роки Другої світової війни»

(назва дисертації)

за спеціальністю (спеціальностями) 032 Історія та археологія

(код і найменування спеціальності (спеціальностей))

відповідно до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти)
Дисертацію виконано в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна,
Міністерство освіти і науки України, м. Харків

(найменування закладу вищої освіти (наукової установи), підпорядкування, місто)

Науковий керівник (керівники) Денис Журавльов, кандидат історичних наук, доцент

(власне ім'я, прізвище, науковий ступінь,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, доцент кафедри історії України
вчене звання, місце роботи, посада)

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису. Зміст, структура та обсяг дисертації відповідають нормативним вимогам дисертації щодо дотримання вимог пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

Здобувач має 5 наукових публікацій за темою дисертації, з них чотири у наукових фахових виданнях України, занесених до реєстру переліку наукових видань категорії «Б» Міністерства освіти і науки України; одна – апробаційного характеру, що відповідає вимогам пунктів 8, 9 «порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами):

1.Скрипниченко Ю.Ф. Українські оstarбайтери в роки Другої світової війни очима Марії Сосновської. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія.* 2023. Вип. 44. С. 134-141. DOI:10.31652/2411-2143-2023-44-134-141

URL:<https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8147cec2-c9ec-4fd2-aa31b803e2a407f6/content>

2. Скрипниченко Ю. Вербувально-пропагандистська агітація православної автокефальної церкви серед населення Харківщини в роки Другої світової війни. *Проблеми гуманітарних*

наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія. 2023. Вип. 14/56. С.80-87.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.9>

URL: <https://phh.dspu.edu.ua/article/view/291397>

3. Скрипниченко Ю.Ф. Діяльність націоналістичних організацій Харківщини та їх роль у допомозі оstarбайтерам. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія.* 2024. Вип. 47. С. 65 - 74.

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2024-47-65-74>.

URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60fb0259-79aa-48f0-aa73-a6f7412bc91d/content>

4. Скрипниченко Ю.Ф. Експлуатація трудових ресурсів Харківщини в період німецької окупації: українська та зарубіжна історіографія першої чверті ХХІ ст. *Українські історичні студії.* 2024. Вип. 16/58. С.116-125.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.16/58.12>

URL: <https://phh.dspu.edu.ua/article/view/318320>

5. Скрипниченко Ю.Ф. «Українське питання» в усних історіях східних робітників з Харківщини. Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень. *Матеріали ХІ Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень.* Київський національний університет імені Тараса Шевченка, рада молодих вчених Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 21 - 22 листопада 2024. Київ, 2024. С. 134 – 136.

У дискусії взяли участь та висловили зауваження:

Рецензент Антон МЕЛЯКОВ:

1. У вступі сформульовано сім дослідницьких завдань, три з яких стосуються історіографії, джерельної бази та методології, тобто змісту першого розділу. Водночас проблематика третього розділу – вербування, добровільний виїзд та примусове вивезення населення Харківщини до Третього райху, тобто той сюжет, якому присвячено найбільший за обсягом розділ роботи, - прямо не відображена в переліку завдань. Загальні висновки, натомість, налічують п'ятнадцять позицій. Вважаємо за доцільне узгодити мету, завдання, структуру роботи та висновки, що зробило б архітектоніку дослідження прозорішою.

2. Ключовий статистичний показник дослідження – кількість осіб, вивезених з Харківщини, - потребує розгорнутішого джерелознавчого коментаря. Автор сам переконливо доводить, що звітність Надзвичайної державної комісії та репатріаційних органів зазнавала ідеологічного коригування, а анкетні дані репатріантів були деформовані страхом переслідувань. За таких обставин доцільно окремо пояснити методику підрахунку, зазначити, на яку саме дату й на які адміністративні межі поширюється цифра, а також зіставити її з наявними в історіографії оцінками.

3. Понятійна дихотомія «добровільний – примусовий» виїзд, винесена в назви підрозділів 3.1 і 3.2, потребує додаткової проблематизації. У сучасній історіографії (У. Герберт, Г. Г. Грінченко, Т. В. Пастушенко) поняття добровільності в умовах окупації розглядається як принципово умовне: голод, руйнування, безробіття та колективна відповідальність родин перетворювали «добровільний» вибір на вимушений. Здобувач фактично поділяє цю позицію у висновках, однак у структурі роботи вона не відрефлексована. Крім того, у методологічному підрозділі варто було б розкрити зміст понять «трудова повинність» і «примусова праця» в їхньому міжнародно-правовому вимірі (стаття 52 Гаазької конвенції 1907 р., кваліфікації Нюрнберзького трибуналу), що посилює аргументацію роботи.

4. Автор слушно наголошує, що специфіка Харківщини визначалася її входженням до зони військової адміністрації вермахту. Проте це продуктивне спостереження не доведено до систематичного порівняння: у роботі бракує зіставлення практик трудової

мобілізації в зоні військової адміністрації та в Райхскомісаріаті «Україна», а також з сусідніми прифронтовими регіонами. Так само поза спеціальною увагою залишилася вкрай важлива для теми обставина неодноразової зміни воєнної ситуації в регіоні – звільнення Харкова в лютому та повторна окупація в березні 1943 р.

5. У хронологічних межах дослідження автор передбачає частковий вихід за межі окупаційного періоду для простеження післявоєнних наслідків трудової експлуатації, зокрема долі вивезених мешканців Харківщини та особливостей їх репатріації. Однак у структурі роботи цей сюжет окремо не розгорнуто. Між тим повоєнний вимір проблеми – фільтраційні процедури, соціальна стигматизація колишніх оstarбайтерів, а також компенсаційні програми німецького фонду «Пам'ять, відповідальність і майбутнє» початку 2000-х рр., які сформували значний масив персоніфікованих джерел, - становить логічне завершення теми і міг би бути принаймні окреслений.

Офіційний опонент Ігор ДВОРКІН:

Дисертаційне дослідження Юрія Скрипниченка можна оцінити в цілому позитивно, проте маємо висловити наступні зауваження та рекомендації, що можуть бути використані автором у подальших дослідженнях:

1. Не можна не погодитися з автором, що «сьогодні, в умовах широкомасштабної війни Російської Федерації проти України, проблема історичної тягlosti окупаційних практик знову набуває значущості» (С. 21, 22). Водночас, було би доцільно привести приклади, можливо у висновках, щодо сучасних примусових депортацій цивільних громадян із тимчасово окупованих територій, використання їхньої праці у воєнних і господарських цілях РФ, запровадження фільтраційних процедур тощо. Тим паче, автор вказує на історичні паралелі сучасної війни з практиками нацистського окупаційного режиму.

2. У вступі (С.25) автор декларує застосування у дисертації цифрових методів гуманітаристики, зокрема використання геоінформаційних інструментів (GIS) для просторової реконструкції місць мобілізації та трудових об'єктів. Проте, власне, у тексті дисертаційного дослідження, а також у додатках до нього немає подібних просторових реконструкцій. На нашу думку, подібні реконструкції були б дуже інформативними та підсилили б додатки.

3. Параграф 1.1. «Стан дослідження проблеми» загалом достатньо інформативний і містить аналіз основних досліджень, дотичних до дисертації. Водночас у кількох містах у згаданому параграфі та в роботі в цілому бракує посилань, а також є певні невідповідності. Наприклад, на с. 32 згадується наукова збірка «Німецько-нацистський окупаційний режим» (1965 р.), що містить праці І. І. Слинька, М. В. Коваля, В. С. Коваля. На вказану збірку посилання відсутнє. Окрім цього, у списку літератури та джерел є кілька робіт із вказаною назвою (п.446, 530 та 531), але жодна з них не датована 1965 р. Тож не зрозуміло, про яку саме збірку йдеться на с.32.

4. У розділі 1.3., говорячи про застосування у дослідженні методу реконструкції «для зображення подій і обставин певної історичної реальності на основі історичних джерел, свідчень учасників та наукового моделювання» (с. 77) було би доцільно вказати, де саме у роботі цей метод застосовується. Крім того, описує застосування методу реконструкції німецьким дослідником фон Плато. Проте посилання на роботу цього дослідника на с. 77, а також у списку використаних джерел і літератури немає.

5. У тексті дисертації зустрічаються великі блоки, що складаються із цитат з робіт інших дослідників (наприклад, с.90). Посилання на ці цитати коректні, втім, застосування розлогіх цитат було б більш доцільним, якби це були цитати з історичних джерел, а не з робіт інших авторів.

6. Розділ 3.1. присвячений добровільному виїзду мешканців Харківщини до

Німеччини. Автор ретельно аналізує це явище та робить ґрунтовні слушні висновки. На нашу думку, варто було більше зупинитися на розумінні самого явища «добровільності» в умовах надзвичайно жорсткого нацистського окупаційного режиму. Адже в умовах, коли людина їде до Німеччини через загрозу голодної смерті, спричинену економічним пограбуванням регіону тими самими окупантами, які «запрошують» на роботу до Німеччини, навряд чи це можна вважати свідомим добровільним вибором.

7.Список джерел та літератури містить понад 800 позицій, проте в ньому відсутні чіткі рубрикатори (розподіл на архівні та опубліковані джерела). Архівні джерела розподілені за інституціями, втім окремо не виділено документи ДАХО (п.1- 120), а також чітко не розділені джерела та література, остання розпочинається у списку з п.286.

Офіційний опонент Віта ДМИТРЕНКО:

Загалом, позитивно оцінюючи науковий рівень дослідження, вважаємо за необхідне висловити окремі положення дискусійного характеру:

1. У підрозділі 1.1 історіографічний аналіз побудовано хронологічним і національним принципами, що є одним із традиційних підходів до систематизації наукової літератури. Водночас такий підхід сьогодні вже не повною мірою відповідає сучасним тенденціям історіографічного аналізу. На нашу думку, більш продуктивним було б застосування принципу «конуса», запропонованого Наталею Яковенко, який передбачає розгляд проблеми від широкого історіографічного контексту до спеціальних досліджень. Це дало б змогу органічніше вписати дисертацію в сучасний науковий дискурс, виразніше продемонструвати еволюцію підходів до вивчення проблеми та підкреслити значення новітніх історіографічних тенденцій і методологічних практик для дослідження заявленої теми.

2. У підрозділі 1.2 розглянуто джерельний комплекс дослідження, втім, автор не пояснює на основі якої класифікації здійснює розподіл аналізованих джерел.

3. У підрозділі 2.2 автор доходить висновку про невисоку ефективність заходів окупаційної влади щодо залучення цивільного населення виконання трудової повинності. Проте наведений висновок не підкріплено належним кількісним аналізом, зокрема відсутнє порівняння чисельності осіб, залучених і не залучених до примусової праці, що певною мірою знижує рівень його аргументованості. Це зауваження видається особливо актуальним з огляду на наведені самим автором статистичні дані щодо кількості мешканців Харківщини, вивезених на примусові роботи до Німеччини, які могли б стати підставою для більш переконливого обґрунтування відповідного висновку.

4. Вважаємо, що в підрозділі 2.3 слід було б порівняти нацистський і радянський досвід умов праці в роки війни (тривалість роботи, наявність перерв, санітарні умови тощо), це відкрило б перспективи для ширших узагальнень та порівнянь.

5. Робота суттєво виграла б від наявності порівнянь практики експлуатації нацистським режимом трудових ресурсів Харківщини із іншими окупованими територіями України. Це дозволило б чіткіше виокремити загальні тенденції й показати специфіку досліджуваного регіону.

Офіційний опонент Оксана САЛАТА:

На наш погляд, деякі важливі аспекти теми є дискусійними були або лишилися за межами тексту.

1. Дискусійним є питання етапів дослідження означеної проблеми. Зокрема, автор поділив історіографію 90-х років ХХ ст. – першої чверті ХХІ ст. на українську, загальну по Україні, праці по регіонах, спеціальні праці по Харківщині. Можливо варто було б зупинитись все ж

таки на загальноукраїнській історіографії та регіональній, якщо в цьому, дійсно, є необхідність? Також питання: чому західна історіографія, а не зарубіжна?

2. Автор показує, що нацистська трудова політика стала тотальним примусом до включення у трудові відносини з окупаційною владою. Однак, не менш важливим у цьому ж контексті є питанням добровільного бажання місцевого населення увійти у трудові відносини зі встановленою адміністрацією з метою зберегти своє життя та життя родини. Чи досліджував дисертант яка частина населення Харківщини та які соціальні верстви населення були більш активними у цьому відношенні.
3. Відомо, що нацистська влада з метою збільшення трудових ресурсів на окупованих територіях, у тому числі й Харківщині відкривала професійні школи та курси для молоді. Чи впливало це на загальну динаміку формування трудових ресурсів з числа українського населення?
4. У дисертаційному дослідженні показано масштаб депортацій цивільного населення з Харківщини. Яку роль у підготовці та здійсненні депортації чоловіків, жінок та дітей відігравали міська управа.
5. У третьому розділі дисертаційної роботи дисертант зазначає, що на дії нацистської адміністрації щодо депортації населення міста й області до Німеччини вплинула активна діяльність Руху Опору. Варто уточнити на які саме дії і якими засобами?

Проте зазначені зауваження не впливають на якість результатів дисертаційної роботи і обґрунтованість зроблених здобувачем висновків.

Результати відкритого голосування:

«За» 5 членів ради,

«Проти» 0 членів ради.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада присуджує

Юрію СКРИПНИЧЕНКУ

(власне ім'я, пізвище, здобувача у давальному відмінку)

ступінь доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки
(галузь знань)

за спеціальністю (спеціальностями) 032 Історія та археологія
(код і найменування спеціальності (спеціальностей))

відповідно до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти)

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Окрема думка члена разової ради додається (за наявності)

Голова разової спеціалізованої вченої ради

Юрій ВОЛОСНИК
(власне ім'я та прізвище)